

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 912

İslam Hukuku Açısından
TEVERRUK İŞLEMLERİ

Dr. Mustafa ÇAKIR

ISBN: 978-625-7672-05-4

1. Baskı, Ocak 2021, Ankara, 1.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 03.12.2020
tarih ve 150 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Yayıncı Sertifika No: 48058

BASKI: **TDV**
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASIMEVİ | PRINTING HOUSE

Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde No. 11
Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN
TEVERRUK
İŞLEMLERİ

Dr. Mustafa ÇAKIR

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa ÇAKIR; 1986 yılında Trabzon'un Of ilçesinde doğdu. 2004 yılında Rize İmam Hatip Lisesinden, 2008 yılında Ankara İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2004-2009 yılları arası imam-hatip olarak görev yaptı. 2009 yılında askerliğini kısa dönem olarak tamamladı. Aynı yıl açılan ihtisas kursu sınavlarını kazanarak 2012 yılında Rize Müftülüğü Yusuf Karali Dini Yüksek İhtisas Merkezinden mezun oldu. 2012-2013 yılları arası Trabzon-Şalpazarı İlçe Vaizi olarak görev yaptı. 2013 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Uzman Yardımcısı oldu. 2014 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Anabilim Dalında "Kur'an'da Tehekküm Üslûbu" adlı tez çalışmasıyla yüksek lisansını tamamladı. 2016 yılında "Namazların Cem'i Meselesi" adlı çalışmasıyla Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı oldu. 2018 yılında Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (İslam Hukuku) Anabilim Dalında "İslam Hukuku Açısından Teverruk İşlemleri" adlı tez çalışması ile doktor oldu. Halen Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1
I. KONUNUN ÖNEMİ	3
II. KONUNUN SIRALAMASI	5
III. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	6

BİRİNCİ BÖLÜM

TEVERRUK KAVRAMI VE KLASİK BİREYSEL TEVERRUK

1.1. KAVRAMSAL ANALİZ.....	13
1.1.1. Teverrukun Sözlük Anlamı	13
1.1.2. Teverrukun Terim Anlamı ve Kavramsallaşma Süreci	14
1.1.3. Mana İtibariyle Teverruk Yerine Kullanılan Kelimeler	16
1.1.3.1. Zerneka (الزرنقة).....	16
1.1.3.2. Va'de (الوعدة)	17
1.1.3.3. Diyne (الدينية).....	17
1.1.3.4. Kesr (الكسر).....	18
1.2. KLASİK BİREYSEL TEVERRUK UYGULAMALARI VE DİĞER FİNANSMAN ARAÇLARI İLE İLİŞKİSİ.....	18
1.2.1. Klasik Bireysel Teverruk Uygulamaları	19
1.2.2. Diğer Finansman Araçları ile İlişkisi.....	20

1.2.2.1. Teverruk - Bey' u'l-İne İlişkisi.....	21
1.2.2.1.1. Bey' u'l-İne Uygulamaları ve Fukahanın Yaklaşımları	23
1.2.2.1.1.1. Hanefiler	23
1.2.2.1.1.2. Mâlikiler	28
1.2.2.1.1.3. Şâfiiler.....	31
1.2.2.1.1.4. Hanbelîler.....	33
1.2.2.1.1.5. Zâhirîler	34
1.2.2.1.1.6. Şia.....	35
1.2.2.1.2. Ortak Yönler.....	35
1.2.2.1.3. Farklı Yönler	36
1.2.2.2. Teverruk - Faiz İlişkisi	37
1.2.2.3. Teverruk - Çağdaş Murabaha İlişkisi.....	39
1.2.2.4. Teverruk - Menkul Kıymetleştirme İlişkisi.....	41
1.3. KLASİK BİREYSEL TEVERRUK UYGULAMALARININ FIKHÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	42
1.3.1. Caiz Olması Gerektiğini Savunanların Delilleri.....	50
1.3.1.1. Mutlak Olarak Helal Kılınan Alışveriş Kapsamında Olması	50
1.3.1.2. Hadislerde ve Erken Dönem Rivayetlerinde Teverrukun Caiz Olduğunu Gösteren Delillerin Bulunması	51
1.3.1.3. Kıyas Metodunun İşletilmesi	54
1.3.1.4. “Akitlerde Aslanan Mübahlıktır” İlkesi	55
1.3.1.5. İhtiyaç Sebebiyle Caiz Olan Muameleler Kapsamında Değerlendirilmesi	57
1.3.1.6. Maslahat Gereği Cevazının Mümkün Oluşu	59
1.3.1.7. Kolaylaştırma İlkesi.....	60
1.3.2. Caiz Olmaması Gerektiğini Savunanların Delilleri.....	61
1.3.2.1. Hadislerde Yasaklanan İne Akdi Kapsamında Oluşu	62
1.3.2.2. Faiz Hilesi Oluşu.....	63
1.3.2.3. İslam Hukukunun Genel Bazı İlkeleriyle Çelişmesi	65
1.3.2.4. Hukukun Hikmet ve Gayeleri ile Çelişmesi.....	66

1.3.2.5. Teverrukun Hadislerde Yasaklanan “Zorda Kalanın Satışı” Olduğu İddiası	68
1.3.2.6. İbn Abbas’ın Teverrukun Caiz Olmadığını Açıkça Belirttiği İddiası	69
1.3.2.7. İmam Ebû Yûsuf’a Nispet Edilen Görüşün Eleştirisi	70
1.3.2.8. Teverrukun Sedd-i Zerâif İlkesince Yasak Olması Gerektiği İddiası	71
1.3.2.9. Teverrukun Helal Kılınan Alışveriş Kapsamında Olduğu Görüşünün Eleştirisi	72
1.3.2.10. Teverrukun Cevazını Gösteren Hadisler Olduğu Görüşünün Eleştirisi	73
1.3.2.11. “Muamelelerde Aslanan Helalliklik” İlkesinin Eleştirisi	74
1.3.2.12. İhtiyaç Sebebiyle Teverruka Başvurulabileceği Görüşünün Eleştirisi	75
1.3.3. Değerlendirme	76

İKİNCİ BÖLÜM

ORGANİZE TEVERRUK İŞLEMLERİ

2.1. GİRİŞ	87
2.2. ORGANİZE NORMAL TEVERRUK.....	88
2.2.1. Organize Normal Teverruk İşleminin Tanımı ve Genel Bilgiler.....	88
2.2.2. İşlemin Amacı	90
2.2.3. İşlemin Avantajları ve Karakteristik Özellikleri.....	91
2.2.4. Alım Satıma Konu Emtiaların Mahiyeti	93
2.2.5. Uygulama Şekilleri ve Bazı Örnek Uygulamalar	95
2.2.5.1. Banka ve Müşteriler Arasında Gerçekleşen Uygulamalar	95
2.2.5.1.1. Bahreyn Shamil Bank Uygulaması.....	97
2.2.5.1.2. Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. Uygulaması	99
2.2.5.2. Bankalararası Uygulamalar	101
2.2.6. Bireysel Teverruk ile Ortak ve Farklı Yönleri.....	102

2.2.7. Diğer Finansman Araçları ile İlişkisi.....	104
2.2.7.1. Bey‘u'l-İne ile İlişkisi.....	104
2.2.7.2. Çağdaş Murabaha ile İlişkisi	104
2.2.8. Uygulamaların Fıkhî Açından Tartışılan Yönleri.....	105
2.2.8.1. Hüküm Olarak Klasik Bireysel Teverruk ile İlişkisi.....	105
2.2.8.2. Vaadin Bağlayıcılığı.....	107
2.2.8.3. Akdin Konusunun Tayini.....	111
2.2.8.4. Şer‘î Kabz Kuralı ve Sanal Ticaret Problemi	113
2.2.8.4.1. Uygulama Açısından Kabzın İmkânı.....	114
2.2.8.4.2. Kabz Öncesi Satışın Hükümü	117
2.2.8.4.3. Kabzın Keyfiyeti	121
2.2.8.4.4. Kabz Açısından Emtianın Kıymetli Evrak Üzerinden Satışı	123
2.2.8.5. Vekâlet Uygulaması.....	125
2.2.8.5.1. Kabzı Gerçekleşmemiş Malın Satışında Vekâlet Problemi.....	126
2.2.8.5.2. Vekâletin Müşterinin Lehine Olması Açısından Değerlendirilmesi	127
2.2.8.5.3. Zorunlu Vekâlet ve Şartlı Satış Yasağı.....	130
2.2.8.5.4. Vekâletin Akdin Sıhhatine Engel Olacak Düzeyde Bilinmezlik İçermesi	132
2.2.8.6. İne Akdinin Özelliklerini Yansıtması	133
2.2.8.7. Müşterinin Zararı ve Faiz Olgusu	136
2.2.8.8. Muamelelerin Nasslara ve Şâri‘in Maksadına Uygunluğu ...	139
2.2.8.9. İslami Bankacılık Hedeflerine Aykırı Olması	141
2.2.9. Fukaha ve Çağdaş Fıkıh Kuruluşlarının Organize Teverruk Uygulamalarına Yaklaşımı.....	143
2.2.9.1. Bireysel Yaklaşımlar	143
2.2.9.2. Kurumsal Yaklaşımlar.....	148
2.2.9.2.1. AAOIFI‘nin Teverruk Standardı.....	152
2.2.10. Değerlendirme	154

2.3. ORGANİZE TERS TEVERRUK	157
2.3.1. Uygulamanın Tanımı ve Mahiyeti	157
2.3.2. İşlem Aşamaları.....	159
2.3.3. Benzer Uygulamalarla İlişkisi.....	160
2.3.3.1. Organize Normal Teverruk ile İlişkisi	160
2.3.4. Uygulamanın Fikhî Açından Tartışılan Yönleri	160
2.3.4.1. Vekâlet Yoluyla Akdin Her İki Tarafının Temsil Edilmesi... 160	
2.3.4.2. “İndirim Yap Peşin Tahsil Et” Kuralı.....	162
2.3.4.3. Vadeli Mevduat Hesaplarına Alternatif Olabilirliği.....	164
2.3.5. Değerlendirme	166

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEVERRUKA DAYALI MODERN FİNANSMAN YÖNTEMLERİ VE FARKLI ALTERNATİF MODELLER

3.1. TEVERRUKA DAYALI MODERN FİNANSMAN YÖNTEMLERİ... 173	
3.1.1. Kredi ve Borç İşlemleri ile İlgili Uygulamalar.....	173
3.1.1.1. Kredi Borçlarının Yapılandırılması.....	173
3.1.1.1.1. Fikhî Değerlendirme.....	174
3.1.1.2. Kredi Kartı Borçlarının Yapılandırılması	178
3.1.1.2.1. Fikhî Değerlendirme.....	180
3.1.2. Yatırım Vekâleti Uygulamaları	182
3.1.2.1. Yatırım Vekâleti - Teverruk İlişkisi	183
3.1.2.2. Fikhî Değerlendirme.....	185
3.1.2.2.1. Yatırım Vekilinin Tazmin Sorumluluğu.....	185
3.1.2.2.2. Vekilin Akdin Her İki Tarafını Temsil Etmesi.....	187
3.1.2.2.3. Akde Konu Emtianın Borsalardaki Durumu	188
3.1.3. Murabaha Sendikasyonu.....	189
3.1.3.1. Fikhî Değerlendirme.....	191
3.1.4. Teverruka Dayalı Kira Sertifikası (Sukuk) İhracı	192
3.1.4.1. Fikhî Değerlendirme.....	195

3.1.5. Bedelli Askerlik Finansmanında Teverruk Yöntemi	199
3.1.5.1. Fikhî Değerlendirme.....	201
3.2. TEVERRUKTA FARKLI ALTERNATİF MODELLER	202
3.2.1. Yerli Emtia Sözleşmelerine Dayalı Uygulamalar	202
3.2.2. Otomotiv Sektörü Ürünleri.....	206
3.2.3. Hisse Senedi Alım Satımına Dayalı İşlemler.....	208
3.2.4. Fikhî Değerlendirme	210
3.3. ORGANİZE TEVERRUKA ALTERNATİF YENİ BİR MODEL ÖNERİSİ: SELEM	215
3.3.1. İslamî Finansta Selem ve Teverruka Alternatif Modelin İşleyişi	215
3.3.2. Fikhî Değerlendirme	219
SONUÇ	225
KAYNAKÇA	229

KISALTMALAR

- AAOIFI** : Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions
- AÜSBE** : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Ar.** : Arapça
- BİST** : Borsa İstanbul
- Bkz.** : Bakınız
- Çev.** : Çeviren
- DİA.** : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
- h.** : Hicri
- ISRA** : International Shari'ah Research Academy for Islamic Finance
- İng.** : İngilizce
- KDV** : Katma değer vergisi
- KTO** : Konya Ticaret Odası
- krş.** : Karşılaştır
- md.** : Madde
- MMFİ** : Mecelletü Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî
- MMFİR** : Mecelletü'l-Mecmai'l-Fıkhîyyî'l-İslâmî Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî
- ö.** : Ölüm tarihi
- p.** : Page

Kısaltmalar

s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
SPK	: Sermaye Piyasası Kurumu
ÜSBE	: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: Sayı
Thk.	: Tahkik eden
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TL	: Türk lirası
ts.	: Tarihsiz
TSPAKB	: Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
v.dğr.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
ys.	: Baskı yeri yok

ÖN SÖZ

■

Allah'a hamd, elçisi Hz. Muhammed (s.a.s.)'e salât ve selâm olsun.

İktisadî faaliyetlerde bulunmak, yaratılıştan sahip olduğu özel donanım ve kabiliyetleri gereği insanoğluna mahsus bir durum olup onu diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerin başında gelir. Hayatın sürdürülebilmesi için vazgeçilmez olan temel ihtiyaçların temini, bireysel emek ve üretim faaliyetlerinin yanı sıra, başkaları tarafından üretilen mal ve hizmetlerin satın alınmasını gerekli kılmaktadır. Gerek zaruri, gerekse sosyal ve iktisadî hayatın değişen ve gelişen şartlarına bağlı olarak çeşitlenen ihtiyaçların karşılanması, farklı finansman bulma yöntemlerinin geliştirilmesini beraberinde getirmiştir.

İslam, getirmiş olduğu hükümlerle insanları ahlâken olgunlaştırıp, onların hem dünyada hem de ahirette mutlu olmalarını hedefleyen bir dindir. Bu bakımdan, toplum hayatının sağlıklı bir seyir takip edebilmesi için vahiyle kontrol altına alınan alanlardan biri de hiç şüphesiz iktisadî ilişkiler olmuştur. İslamiyet'in içerisinde doğduğu çevre, diğer birçok alanda olduğu gibi iktisadî açıdan da daha önceki kültür ve medeniyetlerle olan tabii etkileşimi sebebiyle kendi içerisinde belli ekonomik realitelere sahipti. İslamiyet'le tevarüs edilen söz konusu gelenek ve kurumlar, bu dinin kendi değerleri üzerinden yeniden dizayn edilerek adil bir sistemin inşası sağlanmıştır.

Öte yandan tarihin hemen her döneminde, toplumlardaki hâkim iktisadî kabuller ve zamana bağlı ihtiyaçların ortaya çıkardığı, form olarak İslam hukuku ilkelerine bütünüyle uygun olmasa bile insanlar tarafından yaygın olarak uygulanmakta olan muameleler hep var olagelmıştır. Hukukun toplum içerisindeki etkisini sürdürebilmesi için çözüm üreten, işlevsel ve ihtiyaçları giderebilen dinamik bir yapıya sahip olma zorunluluğu, bu gibi gelişmeler karşısında meşru temele dayalı çeşitli çözümler üretmeyi gerekli kılmıştır.

Geçmişte genellikle nakit finansman ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla kendisine başvurulmuş tevakkuf yöntemi, alışveriş esasına dayalı uygulama şekliyle faizli kredi işlemlerine karşı alternatif çabalardan birisi olarak görülmüştür. Bu yöntem, günümüzdeki mevcut iktisadî sistem içerisinde İslamî bir alternatif olma çabasıyla varlık gösterip rekabet gücünü yakalamaya çalışan finans kurumlarının, gerek likidite yönetimi, gerekse müşterilerinin finansman sıkıntısını çözebilmek amacıyla başvurdukları en önemli finansal araçlardan biri haline gelmiştir. Katılım bankacılığı sektöründeki payı giderek artan tevakkuf merkezli uygulamaların, İslam hukukunun temel kaynakları ve gayesi açısından sorgulanması bu çalışmanın temel hedefidir.

2018 yılında tamamlanmış doktora tezimizin bir ürünü olan bu çalışmanın her aşamasında desteğini bizden esirgemeyen Prof. Dr. Ahmet ÜNSAL Hocama teşekkürü öncelikli bir borç bilirim. Ayrıca bu çalışmaya fikrî düzeyde katkı sağlayan Prof. Dr. Ahmet YAMAN, Prof. Dr. Kâşif Hamdi OKUR ve Dr. Öğr. Üyesi Aytaç AYDIN'a da teşekkür ederim.

Mustafa ÇAKIR
Ankara, 2021

Giriş

I. KONUNUN ÖNEMİ

İktisadî faaliyetlere olan ihtiyaç insanoğlunun varlık âlemine dâhil olmasıyla başlamış ve bu tür faaliyetlerin tabii bir gereksinim olma özelliği geçmiştten günümüze artarak devam etmiştir. Fitri ve zaruri ihtiyaçların yanı sıra, değışen ve gelişen sosyal şartlara uygun olarak tasarrufta bulunma, yatırım yapma ve servet biriktirme arzusu insan tabiatının ayrılmaz bir parçası olagelmıştır. İlahi zaviyeden bakıldığında, Allah'ın kulları için yaratmış olduğu ziyinet ve helal rızkın arayışı içerisinde olmak, insanoğluna tanınan en temel haklardan biri olmakla birlikte, bu hakkın ahlâkî sınırlar çerçevesinde ve ekonomik refaha katkı sağlayacak faaliyetler doğrultusunda kullanılması esastır. Nitekim İslam, ana hedefleri ve bir bütün olan değerler sistemiyle diğerk ekonomik sistemlerden farklı olarak iktisadî faaliyetlerde madde ve mana arasındaki dengenin gözetilmesini ister. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerim'de, kâinata kendisi için hazırlanan nimet ve imkânlardan istifade etmeye davet edilen insanoğlundan, ahiret düşüncesi ve hesap verebilirlik duygusu içerisinde hareket etmesi istenir.¹ Aynı şekilde, çalışıp kazanmayı teşvik eden ayetlerde göze çarpan "Allah'ın çokça anılması"² vurgusuyla da, bu tür faaliyetlerin icrası esnasında taşınması gereken ahlâkî sorumluluğa en üst düzeyde dikkat çekilir.

İslam'ın ekonomi modeli, emek ve sermayenin dâhil olduğu mal ve hizmet üretimine dayanır. Herhangi bir emek karşılığı olmadığı gibi, sermaye karşılığında bir risk de üstlenmeksizin kazanç elde etmeye dayalı iktisadî faaliyetlerin adaletsiz bir gelir dağılımına, dolayısıyla da istikrarsız bir ekonomi modelinin yaygınlaşmasına

1 Mülk, 67/15.

2 Cuma, 62/10.